

Kommunstyrelsen

Remiss av förslag – Kemikalieplan för Eskilstuna kommunkoncern 2019-2021

Förslag till beslut

1. Förslaget till kemikalieplan för remiss till nämnder och styrelser, samt till länsstyrelsen, landstinget och 4 Mälarstäder godkänns.
2. Remissvar ska inkomma senast den 25 april 2018.

Ärendebeskrivning

Kommunstyrelsen gav i verksamhetsplanen för 2016 uppdrag till kommunledningskontoret att ta fram en koncernövergripande kemikalieplan. En projektgrupp med representanter för förvaltningar och bolag bildades och en konsult som stöd i arbetet upphandlades. Styrgruppen har utgjorts av processutvecklingsgrupp miljö och samhällsbyggnad.

En enkät gjordes för att kartlägga nuläget. Den visade bland annat att kommunkoncernen kommit en bit på väg i kemikaliearbetet men att mycket arbete ännu återstår. Bland annat finns ett behov av mer kunskap om kemikaliefrågorna och bättre samordning av arbetet. För implementeringen av planen behövs resursförstärkning i form av en övergripande kemikaliesamordnare. Förslaget är att en heltidstjänst med visstidsanställning under två år inrättas. Behov av fortsatt anställning får utredas.

Förslaget till kemikalieplan ska beslutas av kommunfullmäktige och gäller för hela kommunkoncernen, samt i vissa fall även utanför kommunen som organisation. Planperioden omfattar 2019-2021. Planen innehåller beskrivningar av ämnet, övergripande inriktningsmål, ämnesavgränsning, prioriteringar, strategier och åtgärder. I bilaga 1 tillhörande ärendet finns kemikalieplanen i sin helhet med mer detaljerade beskrivningar. I bilaga 2 tillhörande ärendet finns en beskrivning av några av de i sammanhanget viktigaste kemikalierna.

Tanken är att kommunfullmäktige ger kommunstyrelsen i uppdrag att årligen följa upp planen och vid behov justera handlingsplanens åtgärder.

Förslaget är att planen remitteras till samtliga nämnder och styrelser samt till länsstyrelsen, landstinget och 4 Mälarstäder för synpunkter. Remissvar ska inkomma senast den 30 april 2018.

Finansiering

Finansiering av en övergripande kemikaliesamordnare under åren 2019-2020 sker inom kommunstyrelsens befintliga ram.

Finansiering av kostnader hos kommunens förvaltningar och bolag för deltagande i kemikaliegrupp och annan nedlagd tid, utbildningsfrågor, åtgärder kopplade till Kemikalieplanen med mer sker inom befintliga ramar och budgetar.

Konsekvenser för hållbar utveckling och en effektiv organisation

Den stora användningen av kemikalier i vårt samhälle och bristfälliga kunskaper om deras effekter på människors hälsa och på miljön gör detta till en av de viktigaste miljöfrågorna. Kemikalieplanen skapar förutsättningar för ett samordnat och effektivt kemikaliearbete.

KOMMUNLEDNINGSKONTORET

Pär Eriksson
Kommundirektör

Kristina Birath
Miljö- och samhällsbyggnadsdirektör

Beslutet skickas till:

Kommunstyrelsen, kommunledningskontorets miljö- och samhällsbyggnadsavdelning

Bilaga 1

**Kemikalieplan för
Eskilstuna
kommunkoncern
2019-2021**

Innehållsförteckning

INNEHÅLLSFÖRTECKNING	2
SAMMANFATTNING	3
1.1 Syfte	4
1.2 Omfattning	4
1.3 Kemikalieplanens framtagande och uppföljning	5
1.4 Inledning	5
1.5 Mål och vision	6
1.6 Strategiskt viktiga områden	7
1.7 Gällande lagstiftning och annan rättslig reglering	8
1.8 Utgångsläget för kemikaliearbetet i Eskilstuna	9
Organisation, ansvar och resurser	9
Utbildning, medvetenhet och kompetens	10
Städning och hygien	11
Byggnad och utomhusmiljö	11
Tillsyn och rådgivning	12
Förskola och skola	12
Farliga ämnen i spillvatten	12
1.9 Handlingsplanens prioriteringar	13
Prioritera farliga kemikalier som människor dagligen utsätts för	13
Prioritera åtgärder som berör barn och unga	15
Prioritera åtgärder för kommunkoncernens egna verksamheter ("städa framför egen dörr")	15
1.10 Strategier och handlingsplan	16
1.11 Koppling till andra kommunala styrdokument	21

SAMMANFATTNING

Kemikalier finns överallt i vår vardag och i kommunens verksamhet. En del finns i kemiska produkter och en del i varor och material. Med begreppet kemikalier avses i detta dokument alla kemiska ämnen. En omfattande lagstiftning som rör kemikalieområdet finns såväl inom miljöområdet som inom arbetsmiljöområdet. Lagstiftningen ger dock ännu inte tillräckligt stöd för att begränsa riskerna med alla dessa kemiska ämnen. För att uppfylla miljömålet ”Giftfri miljö” behöver kommunens alla verksamheter arbeta för att få bort kemiska ämnen med särskilt farliga egenskaper i produkter, material och varor och se till att ha en säker hantering där de av olika anledningar ändå används. Vägen till en giftfri kommunal miljö är som ett pussel med många bitar och hela kommunens verksamhet måste engageras och involveras i arbetet. Kemikaliefrågan är komplex och kan inte lösas på kort tid eller av kommunen allena utan kräver samverkan såväl internt mellan förvaltningar och bolagen som externt med andra kommuner och andra aktörer.

Eskilstuna kommun har inlett ett arbete att granska vad som behöver göras internt för att minska miljö- och hälsoriskerna från särskilt farliga ämnen i material, produkter och varor, och samtidigt öka medvetenheten om problemet. Arbetet har resulterat i en kemikalieplan som visar kommunens strategi och handlingsplan för hur kommunen ska bidra till att uppnå målet ”Giftfri miljö”. Planen omfattar perioden 2019-2021 och är ett styrande dokument för alla förvaltningar och kommunala bolag inom Eskilstuna kommun. Utgångspunkten tas i kommunens egen verksamhet och där kommunen har rådighet och möjlighet att påverka.

För att undvika risker med kemikalier behövs större kunskap och medvetenhet både inom kommunkoncernen, i företagen och hos invånarna. En kommunövergripande kemikaliegrupp bör bildas och kemikaliesamordnare tillsättas som stöd för bland annat genomförandet av planen. Expertstöd till upphandling behövs för att kunna ställa och följa upp relevanta krav.

Eskilstuna kommun ska aktivt fasa ut och/eller byta ut farliga ämnen i den egna verksamheten. Kemikalieinspektionen delar in farliga ämnen utifrån deras egenskaper i två nivåer – utfasningsämnen och prioriterade riskminskningsämnen. Kemikalieplanen bygger på samma principer och har i dagsläget inte fastställt vilka specifika ämnen som ska fasas ut, utöver gällande lagkrav. Först behöver ett stort arbete göras med att inventera kemiska produkter, material och varor på arbetsplatser och i verksamheten samt identifiera produktgrupper som behöver prioriteras i upphandlingar och ställas krav på. Också viktigt med att utveckla ett system för uppföljning av att kraven följs.

Kemikalieplanen tar utgångspunkt i tio strategiskt viktiga områden.

1. Organisera kemikaliearbetet och tillsätta resurser
2. Utbilda och skapa medvetenhet hos anställda och förtroendevalda
3. Inventera, dokumentera och fasa ut/byta ut kemiska produkter i den kommunala verksamheten
4. Ställa miljökrav i upphandling och göra inköp enligt avtal
5. Minska farliga kemikalier i förskola och skola
6. Minska farliga kemikalier i byggnader och utemiljö
7. Minska farliga kemikalier genom städning och hygien
8. Öka kunskap hos kommuninvånare och brukare
9. Utveckla tillsynen
10. Öka samverkan

Den här kemikalieplanen är ett första steg i ett långsiktigt arbete. Därför är det viktigt att prioritera rätt åtgärder och att ta ett steg i taget. Framförallt är det tre områden som prioriteras:

1. Åtgärder som minskar användningen och exponeringen av farliga kemikalier som människor dagligen utsätts för (främst cancerframkallande, hormonstörande ämnen, sådana som kan störa fertiliteten och påverka arvsanlagen, samt sådana ämnen som är mycket svåra att bryta ner och som ansamlas i människors och djurs kroppar eller är direkt giftiga).
2. Åtgärder som berör barn och unga.
3. Åtgärder för kommunkoncernens egna verksamheter ("Städa framför egen dörr")

1.1 Syfte

Kemikalieplanen visar kommunens strategi och handlingsplan för hur kommunen ska bidra till att uppnå målet "Giftfri miljö". Kemikalieplanen bidrar till ett systematiskt och strukturerat arbetssätt för att minska användningen av miljö- och hälsofarliga ämnen.

1.2 Omfattning

Kemikalieplanen är ett styrande dokument för alla förvaltningar och kommunbolag inom Eskilstuna kommun. Planen omfattar perioden 2019-2021. Kemikalieplanen tar sin utgångspunkt i kommunens egen verksamhet och där kommunen har rådighet och möjlighet att påverka. Kemikalieplanen omfattar hela kommunkoncernens verksamhet med följande ämnesavgränsning:

- Kemiska produkter, inklusive kemiska bekämpningsmedel (grönytor, växthus m.m.)

- Byggnadsmaterial
- Inredning, t.ex. möbler, gardiner
- Elektriska och elektroniska produkter
- Leksaker och andra produkter som riktar sig till barn och unga
- Hygienprodukter
- Läkemedel (hantering av läkemedelsrester)
- Farliga ämnen i spillvatten

I detta sammanhang har det valts att inte ta med kommunens arbete med dagvatten, avfall och transporter trots att det har nära anknytning till att minska spridningen av giftiga ämnen. För dessa finns dock andra styrande dokument och lagkrav. Arbetet med att inventera och sanera förorenade områden är också av betydelse för att uppnå visionen om ett giftfritt Eskilstuna men tas inte heller med i denna plan.

1.3 Kemikalieplanens framtagande och uppföljning

Kommunstyrelsen beslutade i verksamhetsplanen för 2016 att ge i uppdrag åt kommunledningskontoret att ta fram en kemikalieplan. WSP har fått i uppdrag att stötta i det arbetet. Kemikalieplanen har därefter arbetats fram av en projektgrupp med följande representanter:

- Miljö- och räddningstjänstförvaltningen
- Förskole- och skolverksamheten
- Eskilstuna Kommunfastighet AB
- Eskilstuna Energi och miljö AB
- Konsult och uppdrag, upphandlingsenheten
- Kommunledningskontoret
- WSP Environmental

PUG Miljö och samhällsbyggnad har varit styrgrupp för arbetet.

Kemikalieplanen beslutas av kommunfullmäktige. Revidering av planen ska ske vart tredje år och åtgärder i handlingsplanen ska följas upp årligen. Övergripande uppföljningsansvar har kommunledningskontoret. Beslut om handlingsplanen fattas av kommunstyrelsen.

1.4 Inledning

Kemikalier spelar en viktig roll i dagens samhälle. Kemikalier används mer än någonsin och i många sammanhang, till exempel i läkemedel, kosmetika, tvätt- och rengöringsmedel, bekämpningsmedel och målarfärger. Med begreppet kemikalier avses i detta dokument alla kemiska ämnen.

Världsproduktionen av kemiska ämnen har sedan 1950-talet till idag ökat från 10 miljoner ton per år till över 400 miljoner ton per år. Kemiska ämnen ingår också i varor, såsom kläder, möbler, datorer och byggmaterial. EU:s

kemikaliemyndighet rapporterar att ca 100 000 kemiska ämnen används idag, men osäkerheten är stor kring vilka och hur många av dem som vanliga konsumenterna kommer i kontakt med.

Samtidigt som kemikalierna har bidragit till vårt välbefinnande har de också i flera fall vållat hälso- och miljömässiga problem. En del kemikalier har också långtidsverkande effekter, vilket gör att vissa kemikalier som idag antas vara harmlösa senare kan visa sig ha hälso- eller miljöfarliga egenskaper. Därför bör försiktighetsprincipen tillämpas. Kunskapen är låg om vad som händer när kemiska ämnen blandas i människors kroppar eller miljön, den så kallade cocktaileffekten. En del ämnen är skadliga för sig själva, och andra kan ge en dubbel effekt när de kombineras med ett annat ämne. För mer information om de vanligaste farliga vardagskemikalierna och andra viktiga begrepp, se Bilaga 2.

1.5 Mål och vision

Eskilstuna kommun är en av Sveriges ekokommuner och klimatkommuner med högt ställda miljömål. Eskilstuna kommun vill bidra till att nå miljömålet ”Giftfri miljö”. Kemikalieplanen driver på det arbetet och visar vägen till visionen om ett giftfritt Eskilstuna.

Kemikalieplanen har tre övergripande inriktningsmål:

1. Den totala mängden särskilt farliga kemikalier ska minska
2. Exponeringen för farliga kemikalier ska minska
3. Medvetenhet om kemikalier och dess risker ska öka hos såväl kommunanställda och förtroendevalda som kommuninvånare och brukare

Det övergripande målet för miljöpolitiken är ”att till nästa generation lämna över ett samhälle där de stora miljöproblemen är lösta, utan att orsaka ökade miljö- och hälsoproblem utanför Sveriges gränser.” Sveriges riksdag har till detta antagit 16 nationella miljö kvalitetsmål där ett är ”Giftfri miljö”, med följande definition:

”Förekomsten av ämnen i miljön som har skapats i eller utvunnits av samhället ska inte hota människors hälsa eller den biologiska mångfalden. Halterna av naturfrämmande ämnen är nära noll och deras påverkan på människors hälsa och ekosystemen är försumbar. Halterna av naturligt förekommande ämnen är nära bakgrunds nivåerna”.

Kommunerna lyfts fram som en viktig aktör som tillsynsmyndighet, upphandlare och som bärare av information till konsumenterna och företagen.

Kemikalieplanen strävar även mot miljö kvalitetsmålet ”God bebyggd miljö” där målsättningen är att människor inte ska utsättas för skadliga luftföroreningar och kemiska ämnen eller andra oacceptabla hälso- eller säkerhetsrisker.

Utöver de nationella målen finns också FN´s globala hållbarhetsmål där kemikalier behandlas bland annat under mål 12: ”Hållbar konsumtion och produktion”. Den långsiktiga visionen med kemikalieplanen är att minska förekomsten av miljö- och hälsoskadliga ämnen i hela samhället – ett giftfritt Eskilstuna!

1.6 Strategiskt viktiga områden

Kemikalieplanen tar utgångspunkt i tio strategiskt viktiga områden, som kan ses som centrala pusselbitar för att nå visionen:

1. Organisera kemikaliearbetet och tillsätta resurser
2. Utbilda och skapa medvetenhet hos anställda och förtroendevalda
3. Inventera, dokumentera och fasa ut/byta ut kemiska produkter i den kommunala verksamheten
4. Ställa miljökrav i upphandling och göra inköp enligt avtal
5. Minska farliga kemikalier i förskola och skola
6. Minska farliga kemikalier i byggnader och utemiljö
7. Minska farliga kemikalier genom städning och hygien
8. Öka kunskap hos kommuninvånare och brukare
9. Utveckla tillsynen
10. Öka samverkan

Bild 1. Trappa som visar vilka steg som behöver tas i kemikaliearbetet och ambitionsnivån över tiden 2019-2030.

1.7 Gällande lagstiftning och annan rättslig reglering

Kemikalier regleras inom ett brett spektrum av lagar. EU-förordningar t.ex. Reach, gäller över svensk lag. Svensk lag som miljöbalken och arbetsmiljölagen, med underställda lagar och föreskrifter förhåller sig till och kompletterar dessa regler. Exempel på detta är miljöbalkens allmänna hänsynsregler – kunskapskravet, försiktighets- och produktvalsprincipen. Olika kemiska produkter styrs av olika lagstiftningar när det gäller begränsning av farliga ämnen. Livsmedel och material som kommer i kontakt med livsmedel styrs av livsmedelslagstiftningen. Kosmetiska och hygieniska produkter regleras av läkemedelslagstiftningen. Det finns många regler för kemikalier i leksaker. Bland dessa regelverk är leksaksdirektivet ett av de mer omfattande.

Lagstiftningen är komplex men inte tillräcklig för att nå målet ”Giftfri miljö”. Grunderna i nuvarande kemikaliregler har fokus på kemiska ämnen och kemiska produkter och ålägger den som vill sätta ut en produkt på marknaden att bedöma riskerna med sin produkt och försäkra sig om att användningen av den inte kommer att leda till risker för människa och miljö. Den som säljer produkten ska redovisa riskerna med produkten i ett säkerhetsdatablad. Säkerhetsdatabladet ska också innehålla information om ingående ämnen samt anvisningar för säker användning. Det finns dock ingen skyldighet att lämna information om innehållet av ämnen för vilka det endast finns misstankar om miljö- och hälsofarlighet. Inte heller för alla typer av varor eller ingående material. Av alla kända ämnen på marknaden är det bara en mycket liten andel som har utvärderats och där informationen om ämnens inneboende egenskaper är kända och tillgängliga. Det medför exempelvis att om en soffa innehåller farliga ämnen i tyget eller fyllningen finns inte samma krav på information. Som konsument har du dock rätt att få information om en vara innehåller något av ämnena på EU:s lista över särskilt farliga ämnen, den så kallade kandidatförteckningen¹. Om du begär det, ska den som säljer varan kunna tala om ifall den innehåller något särskilt farligt ämne och i så fall vilket.

I praktiken innebär detta en stor frihet att sätta ut nya produkter på marknaden utan att fullständigt redovisa vad som ingår i produkten eller att bevisa dess ofarlighet. Därtill är möjligheterna att begränsa exponeringen för farliga kemikalier genom lagstiftningen begränsad, till stor del beroende

¹ Lista över ämnen som har egenskaper som gör att de anses särskilt farliga och som kan ge allvarliga, långvariga och bestående effekter på människors hälsa eller på miljön. Den som säljer varan ska lämna informationen om ämnet finns i varan i över 0,1 procent av varans vikt. Informationen ska lämnas inom 45 dagar.

på att lagstiftningsprocessen tar lång tid. I dag tar det normalt mellan fem till tio år innan EU har förbjudit en kemikalie som har konstaterats vara skadlig för människors hälsa och miljö.

Samtidigt ökar antalet nya kemikalier exponentiellt och produktionen av de farligaste kemikalierna flyttas från Europa och Nordamerika till länder i Asien där lagstiftningen kring kemikalier är svagare. Sammantaget ger detta dåliga förutsättningar för alla som vill byta ut farliga ämnen mot mindre farliga alternativ. Dessutom finns brister i efterlevnaden av befintlig lagstiftning. Andra styrmedel och åtgärder är därmed viktiga. Frivilliga åtgärder behöver komplettera lagstiftningsarbetet. Med ökad kunskap och information kan aktörer i samhället samverka för att minska mängden farliga ämnen i varor och kemiska produkter.

Kemikalieplanen syftar till att höja ribban och ligga steget före lagstiftningen med tiden som mer kunskap fås och arbetet går framåt.

1.8 Utgångsläget för kemikaliearbetet i Eskilstuna

Ett led i arbetet har varit att skapa en nulägesbild av hur olika verksamheter inom kommunen arbetar med kemikaliefrågor, kunskapsnivån, kemikaliehantering och behov för att identifiera viktiga frågeställningar att arbeta vidare med i kemikalieplanen. En enkät skickades ut under våren 2017 till samtliga förvaltningar och bolag. Nedan beskrivs hur Eskilstuna kommun i nuläget arbetar med dessa områden.

Organisation, ansvar och resurser

Organisation, ansvar och resurser är tre nyckelbegrepp för att kemikalieplanen ska bli ett reellt styrdokument. De är förutsättningar för att nå önskad effekt med att upphöra eller i vart fall minska användandet och förekomsten av såväl farliga som mindre bra kemikalier. I enkäten framgår att mer resurser behövs för kemikaliearbetet. Inte minst när det gäller kompetensstöd då kemikaliefrågan är komplex. En tydlig organisation behöver skapas, ansvariga behöver utses och extra resurser behöver skjutas till för att få ett strukturerat och systematiskt kemikaliearbete.

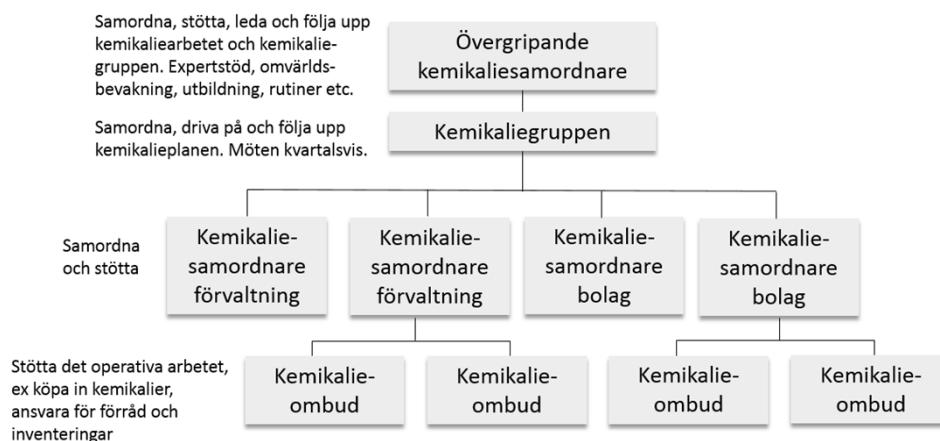

Bild 2. Skiss över organisation för kemikaliearbetet.

Utbildning, medvetenhet och kompetens

Det är viktigt att få en ökad kunskap om kemikalier och miljögifter hos kommunens personal och förtroendevalda. Detta för att skapa en medvetenhet om risker i samband med hantering av kemikalier. Det får ”ringar på vattnet” både i arbetet och hemma. Enkäten visar tydligt att det finns ett stort utbildningsbehov, inte minst vad det gäller lagkraven inom kemikalieområdet såsom krav på inventering, riskbedömning, märkning av klassificerade kemiska produkter.

Upphandling och inköp

Det är viktigt att rätt krav ställs vid upphandling. Minst lika viktigt är att avtalen följs och att avrop sker mot de avtal som finns. Upphandlare är specialister på upphandling och inte på respektive produkts egenskaper eller innehåll vilket gör att expertstöd inom miljö och kemikalier behövs. Generellt utgår verksamheterna från att de produkter som köps in är granskade och godkända och säkra att använda. I de förvaltningsövergripande upphandlingarna ställs generellt alltid miljökrav, dock inte med specifikt fokus på kemikalier. Kraven ställs inte sällan av upphandlaren själv, utifrån vad upphandlaren själv finner relevant och hanterbart samt med upphandlingsmyndighetens kriterier som enda stöd (främst Bas-nivå). Ibland står visst stöd att finna i respektive produktgruppsstrategi. I strategierna anges inte specifika krav utan snarare en riktning kommunen strävar mot. Kommunen saknar idag en plan för miljöanpassad upphandling. Det skulle underlätta för de som ska arbeta med kravställande och uppföljning om allt fanns samlat på ett ställe. Värt att notera är även de avtal som hanteras centralt via exempelvis SKL och andra branschorganisationer, ger inte kommunerna samma påverkansmöjlighet att styra och ställa krav. Upphandlingsenhetens arbete är begränsat till att stötta i förvaltningarnas

arbete och därför omfattar åtgärderna i planen under rubriken ”Ställa miljökrav i upphandling och göra inköp enligt avtal” inte kommunbolagen.

Övergripande kemikaliearbete

En central del i kemikaliearbetet är att systematiskt inventera och dokumentera klassificerade (miljö- och hälsofarliga) kemikalier ute i verksamheten. I nuläget använder Energi och miljö AB samt Kommunfastighet kemikaliehanteringssystem. Ett kemikaliesystem är ett viktigt stöd för att ha en överblick och kunna arbeta mer systematiskt med att byta ut och minska antalet farliga kemikalier samt de totala mängderna. Det saknas i dagsläget kommunövergripande rutiner för kemikaliehantering, dock finns förvaltnings- och bolagsspecifika rutiner i olika omfattning. Ett gemensamt angreppssätt på kommunkoncernnivå skulle tydliggöra och underlätta efterlevnaden av de lagkrav som finns kopplat till kemikalier.

Livsmedel och servering

Människor utsätts även för diffusa källor av kemikalier, en källa till detta är intag av livsmedel och drycker. Vilka livsmedel som köps in, hur de är förpackade, hur de tillagas och serveras är viktigt för att undvika farliga ämnen i mat och dryck. Här har kommunen kommit väldigt långt jämfört med många andra. Alla kommunens kök, restauranger och caféer är KRAV-certifierade. Det strävas mot att främja ekologisk mat och närproducerat. Detta område kräver inte så många nya åtgärder utan handlar mer om att upprätthålla arbetet. Därför anges inga ytterligare åtgärder i handlingsplanen.

Städning och hygien

Farliga kemikalier som utsöndras i luften från allehanda plastprodukter, möbler, elektronik, sladdar etc. ansamlas i dammet. Särskilt små barn kan sedan få i sig dessa ämnen genom att de stoppar saker och händer i munnen. Hur och med vilken frekvens städning sker samt vilka städkemikalier som används är också avgörande för att minska exponeringen av dessa farliga ämnen. Viktigt att ventilationen är tillräcklig och anpassad efter verksamheten som bedrivs för att minska emissioner. Men vid kallt väder, pollensäsong eller under mögelsäsongen på hösten ska vädring undvikas av andra skäl. Det finns bristande rutiner för vädring när barnen vistas i lokalerna. Det är inte heller alltid tydligt hur ”sällanstäd” ska ske. Viktigt att använda rätt städmetoder i tillräcklig omfattning. I mångt och mycket handlar det om att öka kunskapen om städning och hygien, hos både utförare och beställare.

Byggnad och utomhusmiljö

En viktig pusselbit är användande av sunda byggnadsmaterial och godkända kemikalier vid både ny- och ombyggnation, renovering och reparation av byggnader. Byggnader ska stå och nyttjas i många år. Det är särskilt viktigt vid val av ytskikt som fasad, golv, tapeter och målarfärg men också byggmaterial som göms inne i stomme och konstruktion kan innehålla farliga ämnen. Ämnen som idag tros vara harmlösa kan längre fram visa sig ha miljö- eller hälsofarliga egenskaper. Därför är det viktigt att dokumentera vilka kemikalier som används och var de används för att längre fram kunna fasa ut dem. I dagsläget dokumenteras användning av kemikalier vid nybyggnation och till viss del om- och tillbyggnation. Eskilstuna Kommunfastighet har länge arbetat systematiskt med att i första hand använda sunda byggmaterial. Krav på A- och B-märkta produkter ställs utifrån SundaHus, med vissa undantag. Dock kan A och B innehålla väldigt låga halter av PRIO-ämnen (under gränsvärden). Inventering och sanering av PCB har gjorts på många håll. Asbest i ventilation har också inventerats och delvis sanerats.

Tillsyn och rådgivning

Miljö- och räddningstjänstnämnden är den som utför tillsyn enligt miljöbalken. Nämnden har tillsyn över bland annat skolor, förskolor, avloppsreningsverk, avfallshantering med mera. Tillsyn enligt miljöbalken omfattar bland annat områden som kemikaliehantering, egenkontroll, städning, ventilation och dagvattenhantering.

Förskola och skola

Förskole- och skolverksamheten är ett särskilt viktigt och angeläget område att fokusera på i arbetet för giftfritt Eskilstuna. På många håll har inventeringar gjorts och utrensning av vissa material och varor har också genomförts. Kommunen har stor möjlighet att påverka attityder och beteenden i sitt arbete inom förskola och skola, där tidiga miljövärderingar hos barnen och ungdomarna skapar goda framtida vanor och kan även påverka hur barnens närstående agerar. Skolorna har en läroplan som tydligt tar med miljö och hållbarhet i den pedagogiska verksamheten. När det gäller förskolor är det inte styrt på samma sätt utan mer beroende av personalens engagemang och intresse. Grön flagg kan vara ett verktyg för att få barn och unga mer delaktiga i hållbar utveckling. Kommunen har också oftast rådighet över lokalerna som barnen och unga vistas i och vilken inredning och utrustning som finns i byggnader och utomhusmiljö. Regelbunden vädring och utevistelse är viktigt av många skäl, inte minst ur kemikaliesynpunkt.

Farliga ämnen i spillvatten

Avloppsreningsverket renar spillvatten från näringsämnen (organiska ämnen, fosfor och kväve). Övriga ämnen passerar antingen genom verket eller fångas upp i avloppsslammet. Ett arbete pågår i nuläget att identifiera områden i kommunen där höga halter av tungmetaller och andra oönskade ämnen påträffats i spillvattnet. När Energi och miljö AB har identifierat dessa områden kommer man att arbeta vidare med att finna källor till utsläpp för att på så sätt minska den totala mängden farliga ämnen i spillvattnet som i sin tur kan passera avloppsreningsverket och belasta Mälaren. Läkemedelsrester är idag ett uppmärksammat problem och forskning om rening pågår.

1.9 Handlingsplanens prioriteringar

Arbetet berör flera delar av kommunens organisation och många olika funktioner behöver samverka. Det skulle inte vara möjligt att arbeta med alla åtgärder samtidigt. Den här kemikalieplanen är ett första steg i ett långsiktigt arbete. Därför är det viktigt att prioritera rätt åtgärder och att ta ett steg i taget. Framförallt är det tre områden som prioriteras:

1. Åtgärder som minskar användningen och exponeringen av farliga kemikalier som människor dagligen utsätts för
2. Åtgärder som berör barn och unga
3. Åtgärder för kommunkoncernens egna verksamheter ("Städa framför egen dörr")

Prioritera farliga kemikalier som människor dagligen utsätts för

Alla kemikalier är inte skadliga och i Eskilstunas kemikalieplan ligger fokus på att fasa ut ämnen med vissa särskilt farliga egenskaper som människor dagligen utsätts för. Det är bland annat cancerframkallande ämnen och ämnen som kan störa fertiliteten eller påverka arvsanlagen. Det handlar också om kemikalier som är mycket svåra att bryta ner, som ansamlas i människors och djurs kroppar eller är direkt giftiga. Särskild försiktighet bör vidtas för produkter som kan innehålla hormonstörande ämnen, eftersom det idag inte finns några standardiserade sätt att bedöma om de är farliga eller inte. Inköp av produkter med dessa egenskaper ska undvikas till kommunens verksamheter, särskilt till miljöer där gravida, barn och ungdomar vistas. Ämnen med särskilt allvarliga egenskaper:

- CMR-ämnen (cancerogena, mutagena eller reproduktionsstörande ämnen)²
- PBT- och vPvB-ämnen (persistenta, bioackumulerande och toxiska ämnen, samt mycket persistenta och mycket bioackumulerande ämnen)³
- Hormonstörande ämnen
- Särskilt farliga metaller (kadmium, kvicksilver, bly och deras föreningar)
- Kraftigt allergiframkallande ämnen

I det arbetet ska Kemikalieinspektionens PRIO-databas, som innehåller prioriterade utfasningsämnen och riskminskningsämnen, användas. Upphandlingsmyndighetens kemikaliekrav är avsedda att användas vid upphandling av varor och tjänster. Kraven hänvisar ofta till definitioner och paragrafer i lagstiftning, till exempel EU:s kemikalielagstiftning Reach.

Upphandlingsmyndighetens kriterier bör alltid beaktas för de upphandlingar och områden där kriterier finns framtagna. Vilken kriterienivå som ska användas i vilken upphandling måste bestämmas av en miljöexpert/kemikalieexpert och hänsyn måste tas till vad som ska handlas upp och inom vilken bransch. Som lägst gäller att det är Bas-nivån som ska beaktas.

De viktigaste utgångspunkterna för Upphandlingsmyndighetens kemikaliekrav är:

- Försiktighetsprincipen
- Substitutionsprincipen
- CLP-förordningen⁴
- EU:s kemikalielagstiftning Reach⁵
- Stockholmskonventionen⁶ och POPS-förordningen⁷

² Kategori 1 & 2 enligt KIFS 2005:7 alternativt kategori 1A & 1B enligt CLP-förordningen

³ Enligt REACH bilaga XIII

⁴ EU-förordning nr 1272/2008 om klassificering, märkning och förpackning av kemiska ämnen och blandningar

⁵ EU-förordning nr 1907/2006 om Registrering, utvärdering, godkännande och begränsning av kemikalier

⁶ Stockholmskonventionen är en global konvention för att skydda människors hälsa och miljö mot ämnen som ansamlas i människan och i miljön under lång tid och sprids långt ifrån de platser där de producerats eller använts

⁷ POPS står för Persistent Organic Pollutants och är långlivade organiska föroreningar som kan ge upphov till effekter som cancer, reproduktions- och utvecklingsstörningar

- SIN-listan (Substitute It Now)⁸

Krav bör ställas på att specifika ämnen, eller grupper av ämnen inte får förekomma eller har ett gränsvärde för tillåten förekomst. Detta är också vanligt bland Upphandlingsmyndighetens kriterier. Problemet med att ställa mer övergripande krav eller krav på egenskaper är att de blir svåra att följa upp.

Kemikalieplanen har i dagsläget inte fastställt en särskild förbudslista över vilka specifika ämnen som ska fasas ut, utöver gällande lagkrav. Ett stort arbete behövs först med att inventera kemiska produkter och varor på arbetsplatser och i verksamheten och parallellt med det identifiera vilka produktgrupper och avtal som behöver prioriteras i upphandlingar och ställas krav på. Det är också viktigt att utveckla ett system för uppföljning av att kraven följs.

Prioritera åtgärder som berör barn och unga

Eftersom gifterna i många fall finns i vår vardag har Kemikalieinspektionen tagit fram en Handlingsplan för giftfri vardag. Det slås fast där att barn och ungdomar ska skyddas särskilt. Eskilstuna kommun delar den prioriteringen: att barn och ungdomar är särskilt viktiga grupper att skydda från farliga kemiska ämnen. Denna prioritering beror på att barn och unga är mer känsliga än vuxna, vilket i sin tur har flera orsaker. Den utveckling som sker hela vägen från befruktningen till och med puberteten styrs av kemiska ämnen i kroppen. Det finns studier som visar att denna utveckling kan störas av ämnen utifrån och att så sker bland barn idag. Det är dock svårt att uppskatta hur mycket kemikalieexponeringen betyder i förhållande till andra faktorer. Barn äter, dricker och andas också mer än vuxna i förhållande till sin kroppsvikt. Det gör att deras exponering blir större. De har även ett annat beteende, lever nära golvet och stoppar ofta saker i munnen, vilket gör att de får i sig föroreningar som till exempel är bundna till dammpartiklar. Därför har barn och ungas livsmiljö prioriterats högst.

Även gravida och ofödda barn är särskilt sårbara grupper som omfattas av särskild lagstiftning vilket också bör beaktas.

Prioritera åtgärder för kommunkoncernens egna verksamheter ("städa framför egen dörr")

För att undvika risker med kemikalier behövs större kunskap och medvetenhet både inom Eskilstuna kommun, i företagen och hos invånarna. Viktigt att börja med att "städa framför egen dörr", det vill säga att

⁸ SIN-listan är en lista på farliga ämnen som bör ersättas enligt den ideella organisationen ChemSec, som arbetar för att få bort miljö- och hälsofarliga kemikalier från samhället. Listan går längre än lagkraven.

kommunen med olika verktyg och styrmedel fasar ut och/eller byter ut produkter och varor med farliga ämnen mot bättre alternativ inom den egna verksamheten. Eskilstuna kommun ska vara en förebild och med hjälp av informationsinsatser öka kunskapen om kemikalier hos kommuninvånarna. Detta för att underlätta för kommuninvånarna att göra egna medvetna och kloka val i sitt dagliga liv som bidrar till en "Giftfri miljö".

REMISS

1.10 Strategier och handlingsplan

Nedan redogörs för kommunens tio strategier samt tillhörande åtgärder.

1 Organisera kemikaliearbetet och tillsätta resurser				
	Åtgärd	Tidplan	Ansvarig	Resurser
1.1	Inrätta tjänsten kemikaliesamordnare. Ansvar för att leda kemikaliegruppen, samordna, stötta, säkerställa utbildning, rutiner, utveckla uppföljningen, expertstöd, delta i nätverk och omvärldsbevakning.	2019	Kommunledningskontoret	Heltidstjänst, visstidsanställning under två år. Behov av fortsatt anställning utreds.
1.2	Införa en kemikaliegrupp med representanter från förvaltning/bolag. Nyckelkompetenser inom t.ex. kemikalier, miljö, arbetsmiljö samt upphandling. Ansvar att driva på och följa upp åtgärder i kemikalieplanen. Möten kvartalsvis.	2019	Kommunledningskontoret i samråd förvaltningar och bolag.	Tid för övergripande kemikaliesamordnare och för deltagare.
1.3	Utse lämplig organisation, exempelvis kemikaliesamordnare och kemikalieombud, för stöd i kemikaliehantering i respektive förvaltning/bolag vid inköp, inventering, riskbedömning samt efterlevnad av kemikalieplanen lokalt.	2019	Förvaltning/bolag	Tid för arbetsuppgifterna.
1.4	Ta fram kommunövergripande kemikalierutin för ex hantering, märkning, förvaring och utfasning, substitution etc.	2019	Övergripande kemikaliesamordnare	Se 1.1
1.5	Utreda behov av system för hantering av kemikalier för kommunkoncernens bolag och förvaltningar. Syftet är att få en helhetsbild och kunna följa kommunkoncernens minskning av användningen av utfasnings- och riskminskningsämnen.	2020	Kemikaliegruppen	Kostnad för system samt tid till utbildning och införande.

2 Utbilda och skapa medvetenhet hos anställda och förtroendevalda				
	Åtgärd	Tidplan	Ansvarig	Resurser
2.1	Informera berörd personal på respektive förvaltning/bolag om kommunens	2019	Förvaltning/bolag i samråd med	Inom befintlig budget

	kemikalieplan samt vad den innebär.		övergripande kemikaliesamordnare	
2.2	<p>Identifiera målgrupper och kompetenskrav för olika roller.</p> <p>Ta fram riktade utbildningar för olika roller; t.ex. bygg, upphandling, politiker, städpersonal, kemikaliesamordnare, kemikalieombud, intendent, fastighetsförvaltare, fastighetsskötare, beställare (av arbete), användare av produkter, personalansvariga, vårdpersonal etc.</p>	2019	Övergripande kemikaliesamordnare	Stora kostnaden utgörs av personalens tid till utbildning.

3 Inventera, dokumentera och fasa ut/byta ut kemiska produkter i den kommunala verksamheten				
	Åtgärd	Tidplan	Ansvarig	Resurser
3.1	Inventera vilka kemiska produkter som finns och används i den egna verksamheten.	2019	Förvaltning/bolag	Inom befintlig budget
3.2	Dokumentera alla klassificerade kemiska produkter och deras innehåll av eventuellt farliga kemiska ämnen.	2020	Förvaltning/bolag med stöd av övergripande kemikaliesamordnare.	Inom befintlig budget
3.3	Ta fram utfasningsplan samt plan för substitution.	2020	Förvaltning/bolag med stöd av kemikaliesamordnare	Inom befintlig budget
3.4	Följ upp olika nyckeltal i kemikaliesystemet, exempelvis antalet produkter med PRIO-ämnen.	Löpande	Kemikaliegruppen	Se 1.2
3.5	Aktivt arbete med uppströmsåtgärder för farliga ämnen, t.ex. mätning av tungmetaller i reningsverket.	Löpande	Energi och miljö AB	Inom befintlig budget

4 Ställa miljökrav i upphandling och göra inköp enligt avtal				
	Åtgärd	När	Ansvarig	Resurser
4.1	Besluta om ambitionsnivå (baskrav, avancerad respektive spjutspets) för upphandling inom respektive produktgruppsstrategi. Hänsyn måste tas till vad som ska handlas upp och inom vilken bransch.	Löpande	Övergripande kemikaliesamordnare i samråd med Upphandlingsenheten	Kan innebära merkostnader.
4.2	Identifiera vilka krav som ska ställas i respektive produktgrupp och avtal. Utveckla system för uppföljning av att kraven följs.	2020	Övergripande kemikaliesamordnare i samråd med Upphandlingsenheten	Kan innebära merkostnader.
4.3	Ta fram inköpsråd till inköpsansvariga från förskoleverksamheten baserat på Kemikalieinspektionens råd och andra kommuner (ex Sundbyberg).	2020	Kemikaliesamordnare i samråd med Upphandlingsenheten	Se 1.1
4.4	Mät avtalstrohet för att minska köp utanför avtal och följ upp på ledningsnivå.	Löpande	Upphandlingsenheten	Inom befintlig budget.
4.5	Skapa förutsättningar för att det ska vara lätt att köpa miljöanpassade och kravställda produkter genom E-handel. E-handel (elektroniskt beställnings- och fakturasystem) är ett sätt att styra inköpsprocessen mot ytterligare ökad ramavtalstrohet. I ett elektroniskt beställningssystem speglas avtalade produkter på produktnivå. Följden blir bl.a. att det blir lättare för beställaren att göra korrekta avrop på miljöanpassade och kravställda produkter.	Löpande	Upphandlingsenheten	Kan innebära merkostnader, särskilt om det är många fler avtal som ska in i systemet.
4.6	Ta fram lista på ämnen som inte får ingå i produkter och tjänster som köps in till kommunens verksamhet.	2020	Övergripande kemikaliesamordnare	Se 1.1

5	Minska farliga kemikalier i förskola och skola
----------	---

	Åtgärd	Tidplan	Ansvarig	Resurser
5.1	Inventera och ta fram checklistor på vad som ska rensas bort, exempelvis vinylhandskar, gamla skumgummimadrasser, leksaker med PVC, "icke-leksaker" såsom skinnhandväskor, gammal elektronik etc.	2019	Barn- och utbildningsförvaltningen i samråd med kemikaliesamordnare.	Se 1.1
5.2	Se över kemikalieinnehav och rutiner samt hanteringen kring undervisning.	2019	Barn- och utbildningsförvaltningen	NO-lärare, Slöjdlärare, bildlärare samt gymnasieskolans olika yrkesprogram

6 Minska farliga kemikalier i byggnader och utemiljö				
	Åtgärd	Tidplan	Ansvarig	Resurser
6.1	Fortsätta att använda sunda material vid ny- och ombyggnation, renovering och reparation av byggnader samt utemiljö. Sträva mot att dokumentera vilka byggnadsmaterial som används.	Löpande	Kommunfastighet	Inom befintlig budget
6.2	Fortsätta att fasa ut hälso- eller miljöfarliga material i befintliga byggnader (PCB, asbest etc.) i samband med renovering och ombyggnation	Löpande	Kommunfastighet	Utökade kostnader vid konsult hjälp.
6.3	Inventera och undersök eventuella risker med konstgräsplaner, fallskyddsunderlag etc. i barns idrotts- och lekmiljö och risk för spridning av kemikalier, t.ex. mikroplaster till dagvatten och närmiljön.	Löpande	Kommunfastighet, kultur- och fritidsförvaltningen och stadsbyggnadsförvaltningen i samråd med övergripande kemikaliesamordnare.	Inom befintlig budget

7 Minska farliga kemikalier genom städning och hygien				
	Åtgärd	Tidplan	Ansvarig	Resurser

7.1	Förtydliga städrutiner och gränssnitt mellan städpersonal och verksamhet (annan personal) exempelvis vad gäller för städning i förskola/skola: bakom element, frysar, kylar, hyllor, uppe på skåp, torkskåp, trånga utrymmen, bakom och under svåråtkomliga ställen, armaturer, rör och annat som finns upphängt i tak. Planera in när det ska göras.	2019	Kommunfastighet	Inom befintlig budget
7.2	Se över antal personer som vistas i fastigheterna med utgångspunkt från ventilationsunderlag (OVK-protokoll etc.), särskilt där det vistas barn och unga.	2020	Barn- och utbildningsförvaltningen i samarbete med Kommunfastighet	Inom befintlig budget
7.3	Utred om förbud ska införas för inköp av hygienprodukter som innehåller mikroplaster inom kommunens verksamhet.	2019	Kemikaliegruppen	Inom befintlig budget
7.4	Se över arbetsmetoder utan eller med färre/bättre kemikalier (entreprenörens kemikalier, minska antalet kemikalier på avtal, använd mer naturliga städprodukter, fler miljömärkta etc.)	2020	Kemikaliegruppen	Inom befintlig budget

8 Öka kunskap hos kommuninvånare och brukare				
	Åtgärd	Tidplan	Ansvarig	Resurser
8.1	Ta fram broschyr (eller motsvarande) om kommunens arbete för "Giffri miljö".	2020	Övergripande kemikaliesamordnare	Se 1.1
8.2	Informera föräldrar och anhöriga till barn och unga om kommunens arbete för "Giffri miljö".	2018	Barn- och utbildningsförvaltningen	Inom befintlig budget
8.3	Informera berörd personal på privata förskolorna om kommunens arbete för "Giffri miljö"	Löpande	Barn- och utbildningsförvaltningen	Inom befintlig budget

8.4	Integrera kemikaliefrågan och arbetet för "Giffri miljö" i den pedagogiska verksamheten. Uppmuntra till Grön flagg.	Löpande	Barn- och utbildningsförvaltningen	Inom befintlig budget
8.5	Informera på kommunens hemsida och sociala medier om hur man kan minska risken för farliga vardagskemikalier.	2020	Övergripande kemikaliesamordnare	Inom befintlig budget
8.6	Informationskampanj med företag som målgrupp	2021	Övergripande kemikaliesamordnare	Se 1.1
8.7	Upplýsa kommuninvånare och brukare om hur farligt avfall ska omhändertas, inklusive läkemedelsrester.	2020	Energi och miljö i samråd med övergripande kemikaliesamordnare	Innebär kostnader för trycksaker

9	Utveckla tillsynen			
	Åtgärd	Tidplan	Ansvarig	Resurser
9.1	Utveckla den förebyggande informationen om kemikalier för tillsynspliktiga organisationer.	2019	Miljö- och räddningstjänstförvaltningen	Inom befintlig budget

10	Öka samverkan			
	Åtgärd	Tidplan	Ansvarig	Resurser
10.1	Delta i SKL's och KEMI's nätverk för Giffri vardag	Löpande	Övergripande kemikaliesamordnare	Inom befintlig budget
10.2	Samverka med Landstinget kring läkemedelsrester	2019	Övergripande kemikaliesamordnare	Se 1.1

1.11 Koppling till andra kommunala styrdokument

Kemikalieplanen förhåller sig till andra redan politiskt fattade styrdokument, både genom att påverkas av och påverka. Följande dokument har anknytning till arbetet:

Strategisk inriktning

I strategisk inriktning 2016-2019 är ekologisk uthållighet ett av fem prioriterade strategiska mål.

Miljöpolicy

Miljöpolicyen för Eskilstuna kommunkoncernen säger bland annat att kommunen ska minska och förebygga utsläpp av miljöskadliga ämnen och ha miljöfrågor som en central utgångspunkt vid upphandling och inköp.

Riktlinjer för upphandling och inköp i Eskilstuna kommun

Målet för upphandlingsverksamheten är bland annat att främja hållbar utveckling och bidra till miljömål och goda levnadsförhållanden skapas för nuvarande och kommande generationer. Kommunen ska i upphandling och inköp ta miljöhänsyn bland annat genom att:

- handla med leverantörer som bedriver ett aktivt miljöarbete
- ställa miljökrav på varor, tjänster och entreprenader i upphandling
- prioritera miljöanpassade varor, tjänster och entreprenader vid inköp

och på så sätt stimulera produktion och konsumtion som påverkar miljön så lite som möjligt. I dessa riktlinjer redogörs närmare för hur miljöhänsyn i upphandling ska tas när det gäller kommunens krav på leverantörer, kommunens krav på produkter samt hälsoaspekter.

Ett av syftena med kemikalieplanen är att fungera som ett stöd vid upphandling.

Översiktsplan

Översiktsplanen syftar bland annat till att planera användningen av kommunens mark, vatten och bebyggelse med mera. Kemikalieplanen har främst fokus på kommunkoncernens egen kemikaliehantering, vilket totalt sett minskar kemikalier i samhället.

Avfallsplan

Avfallsplanen behandlar bland annat farligt avfall. Uppkomsten av farligt avfall ska minska, främst genom minskat inköp av miljöfarliga kemikalier och produkter. Farligt avfall som uppkommer i Eskilstuna kommun ska

sorteras ut och omhändertas på ett miljöriktigt sätt.

Handlingsplan för förorenade områden

I avgränsningen för kemikalieplanen ingår inte förorenade områden.

Naturvårdsplan

I naturvårdsplanen sägs att den biologiska mångfalden gynnas av att man inte använder kemiska bekämpningsmedel, särskilt gäller detta insekticider. En allmän strävan att minska användning och spridning av artificiellt framställda kemikalier har stöd i Miljöbalken. Grönplanen, som kommer att ersätta naturvårdsplanen, är främst en markstrategisk plan och kommer troligen inte att beröra kemikalier.

Vattenplan

Vattenplanen behandlar bland annat spridning av kemikalier via VA-systemet till Eskilstunaån. En åtgärd i vattenplanen är att kartlägga och utreda möjliga åtgärder för att minska spridningen. En informationskampanj till hushåll och företag ska genomföras med syfte att begränsa utsläppen och förbättra vattenkvaliteten i Eskilstunaån.

Handlingsplan för folkhälsa

Tar i dagsläget inte upp kemikaliefrågorna.

Risk- och sårbarhetsanalys

Tar i dagsläget inte upp kemikaliefrågorna.

Bilaga 2 – Kemikalier i vår omgivning

Här ges några exempel på farliga kemiska ämnen/ämnesgrupper som finns i vår vardag, var de kan finnas och hur de kan påverka människan och miljön. Mer information finns att hitta hos Kemikalieinspektionen.

Ftalater

Ftalater används främst som mjukgörare i olika plaster, bland annat i PVC-plast. Ftalater är inte bundet i materialet, och kan läcka ur plasten och spridas till omgivningen under lång tid.

Det är bevisat att en del ftalater verkar hormon- och reproduktionsstörande, eftersom de liknar vissa av kroppens egna hormoner. Forskning har visat att det också finns en risk att barn utvecklar astma, luftvägsproblem och eksem vid exponering för vissa ftalater.

Bromerade flamskyddsmedel

Elektronik, textilier och stoppade möbler är några exempel på produkter som behandlas med flamskyddsmedel. Det finns ett stort antal olika flamskyddsmedel och många innehåller brom. Bromerade flamskyddsmedlen bryts ner mycket långsamt i naturen och finns därför kvar länge. De är fettlösliga och kan därför ansamlas i våra kroppar. Studier har visat att vissa flamskyddsmedel kan vara hormonstörande, reproduktionsstörande, cancerframkallande och möjligen ge inlärningssvårigheter.

Perfluorerade ämnen

Perfluorerade ämnen används för att ge produkter, som till exempel stoppade möbler, vatten, smuts- och fettavvisande egenskaper. De förekommer också ofta i rengöringsmedel, som fönsterputs och golvpolish för att göra det mer lättstädat. Perfluorerade ämnen bryts ner mycket långsamt i naturen och har även förmågan att ansamlas i kroppen. Det är främst två ämnen som använts, PFOS och PFOA, som i studier konstaterats vara cancerframkallande och ha reproduktionsstörande effekt. PFOS har även hittats i dricksvatten där den största källan är från brandsläckningsmedel. Med anledning av risken för deras långsiktiga hälsoeffekter, är det viktigt att minska användningen av produkter som innehåller dem.

Bisfenol A

Bisfenol A (BPA) används i tillverkningen av polykarbonatplast som är vanlig i plastleksaker. BPA används även i andra plaster som polyuretanplast och PVC för att skydda materialen från att brytas ner. Den största källan till BPA exponering är via maten då livsmedel ofta förpackas

och förvaras i plastförpackningar som innehåller ämnet. Även om inte BPA lagras i kroppen leder ständig exponering för ämnet till att kroppen påverkas då ämnet har hormonstörande och reproduktionsstörande effekter. Studier har även indikerat effekter på hjärnans utveckling, beteendeförändringar, ökad risk för fetma och cancer. Ämnet tros även kunna påverka de hormoner som styr hjärnans utveckling under den senare delen av fosterutvecklingen och under de första levnadsåren.

Organofosfater

Organofosfater är en stor grupp ämnen som används som flamskyddsmedel, som mjukgörare i plaster och i växtskyddsmedel. De kan också förekomma i golvpolsk. På förskolor är äldre vilmadrasser av skumgummi med plastöverdrag en sannolik exponeringskälla för organofosfater.

Det finns flera olika varianter av organofosfater och kunskapen om deras effekter på människor och miljö varierar. En typ av organofosfat är inom EU klassad som cancerframkallande. Andra misstänks kunna ge skador på hjärnan och nervsystemet.

Bly

Bly är ett grundämne med många olika användningsområden, till exempel som tillsats i PVC-plast, i elektronik och i vattenkranar. Det är viktigt att barn skyddas från att få i sig bly eftersom det är reproduktionsstörande och cancerframkallande. Det påverkar även nervsystemet, hjärnans utveckling och intellektet negativt. Bly kan även orsaka koncentrationsstörningar och inlärningssvårigheter. Barn exponeras för bly genom livsmedel, vatten och olika konsumentprodukter. Bly lagras i kroppen och studier har visat att bly är farligt redan i doser som ligger under de gränsvärden som idag finns satta för ämnet.

Kadmium

Kadmium är ett grundämne och en metall som bland annat kan finnas i äldre plastföremål och elektronik. Den största exponeringen av kadmium sker via maten. Liksom bly lagras kadmium i skelettet men även i njurarna och kan på lång sikt ge benskörhet, njurskador och orsaka cancer.

Kemikalier i textilier

Under framställningsprocessen av textilier används många olika kemikalier, färgämnen och tillsatsämnen för att ge tyg och andra textila material önskade egenskaper. Några kemikalier är mer skadliga än andra. Nonylfenol misstänks till exempel vara hormonstörande och azofärgämnen är cancerframkallande och kan påverka arvsmassan. Formaldehyd, färgämnen, antimögelmedel och konserveringsmedel är kemikalier som kan ge upphov till allergiska reaktioner.

Kemikalierna ”försvinner” ur materialet vid tvätt, därför är det bra att tvätta nya textilier en eller ett par gånger innan de används. Reningsverk är inte anpassade för att ta hand om alla dessa ämnen vilket innebär att det finns risk att de slutligen hamnar i dricksvattnet. Därför bör man i första hand undvika att köpa in textilier med farliga kemikalier.

REMISS

STYRDOKUMENT

Kemikalieplan

Beslutad när	
Beslutad av	
Diarienummer	KSKF 2017:482
Ersätter	-
Gäller för	Samtliga nämnder, Eskilstuna Kommunföretag AB, Destination Eskilstuna AB, Eskilstuna Energi och Miljö AB, Eskilstuna Jernmanufaktur AB, Eskilstuna Kommunfastigheter AB samt Eskilstuna Logistik och Etablering AB.
Gäller fr o m	2019
Gäller t o m	2021
Dokumentansvarig	Kommunledningskontoret, miljö och samhällsbyggnad
Uppföljning	Kommunstyrelsen gör en årlig uppföljning och justerar handlingsplanens åtgärder vid behov.

Ämnesområde och bakgrund

Eskilstuna kommun är en av Sveriges ekokommuner och klimatkommuner med högt ställda miljömål. Eskilstuna kommun vill bidra till att nå det nationella miljö kvalitetsmålet ”Giftfri miljö”.

Frågan om kemikalier är inte ny inom kommunkoncernen. Arbete med att minska påverkan från farliga kemikalier pågår t.ex. inom verksamheter som hanterar kemiska produkter, vid byggnation, på förskolor och i samband med upphandling av varor och tjänster. Det har dock hittills saknats ett samordnat kemikaliearbete för kommunkoncernen.

Om kemikalier

Kemikalier är viktiga i vårt samhälle. Men användning av kemiska produkter och farliga ämnen i varor och material kan innebära miljö- och hälsorisker. Med begreppet kemikalier avses i detta dokument alla kemiska ämnen.

Kemiska ämnen är grundämnen och föreningar av grundämnen. De kan vara naturliga eller framställda. Allt består av kemiska ämnen. De kemiska ämnen som människan tillverkar eller får ut ur naturen har starkt bidragit till en ökad välfärd. Men en del har också orsakat allvarliga skador på människa och miljö. Alla kemiska ämnen är inte farliga men kan ändå innebära risker om de hanteras fel.

En kemisk produkt är ett kemiskt ämne, till exempel aceton, eller en blandning av kemiska ämnen, såsom bensin. Exempel på kemiska produkter som kan finnas i ett hem är maskindiskmedel, rengöringsmedel, lim, målarfärg och lampolja.

Material som tillverkas av eller med hjälp av kemiska produkter ersätter i allt större utsträckning naturmaterial som trä, metall och läder i varor. Sådana varor kan också vara behandlade med ämnen som ger varorna exempelvis brandskyddande, vattenavstötande eller andra särskilda egenskaper. De senaste femtio åren har kemikalieproduktionen i världen blivit mer än femtio gånger större och många av de produkter vi använder dagligen innehåller och ger ifrån sig kemikalier.

En del kemiska ämnen bryts inte ner utan samlas i djurs och människors kroppar.

Barn och unga är mer känsliga för kemikalier än vuxna. Det beror till viss del på att deras kroppar inte är färdigutvecklade, till exempel hjärnan,

hormonsystemet och immunsystemet. Om skador uppstår under uppväxten kan det få livslånga konsekvenser.

Kemiska produkter kan vara akut giftiga, vilket betyder att de kan orsaka skada genast, till exempel ge frätskador. De kan också skada miljön. När ett kemiskt ämne finns i en vara kan det tas upp av huden på en människa, samlas i damm som vi andas in eller hamna i miljön. En stor mängd varor leder också till en stor mängd avfall, som också kan läcka farliga ämnen. Vi kan påverkas indirekt genom att ämnen som läcker till miljön sprids vidare till mark och vatten.

Källa: Kemikalieinspektionen

Syfte och mål

Syftet med kemikalieplanen är att minska miljö- och hälsoriskerna från särskilt farliga ämnen i material, produkter och varor, och samtidigt öka medvetenheten om problemet för att uppnå det övergripande målet ”Giftfri miljö”.

Kemikalieplanen har tre övergripande inriktningsmål:

1. Den totala mängden särskilt farliga kemikalier ska minska
2. Exponeringen för farliga kemikalier ska minska
3. Medvetenhet om kemikalier och dess risker ska öka hos såväl kommunanställda och förtroendevalda som kommuninvånare och brukare

Kemikalieplanen i sin helhet med beskrivningar bifogas i Bilaga 1.

Avgränsning

Utgångspunkten tas i kommunkoncernens egna verksamheter där kommunen har rådighet och möjlighet att påverka. Planen innehåller även åtgärder som syftar till påverka andra aktörer inom Eskilstuna kommuns geografiska område, som företag och hushåll.

Planen har följande ämnesavgränsning.

- Kemiska produkter, inklusive kemiska bekämpningsmedel (grönytor, växthus m.m.)
- Byggnadsmaterial
- Inredning (t.ex. möbler och gardiner)
- Elektriska och elektroniska produkter
- Leksaker och andra produkter som riktar sig till barn och unga

- Hygienprodukter
- Läkemedel (hantering av läkemedelsrester)
- Farliga ämnen i spillvatten

Prioriteringar

Eftersom kemikalieplanen är ett första steg i ett långsiktigt arbete är det viktigt att prioritera rätt åtgärder och att ta ett steg i taget. Framförallt är det tre områden som prioriteras:

1. Åtgärder som minskar användningen och exponeringen av farliga kemikalier som människor dagligen utsätts för, främst cancerframkallande, hormonstörande ämnen, sådana som kan störa fertiliteten och påverka arvsanlagen, samt sådana ämnen som är mycket svåra att bryta ner och som ansamlas i människors och djurs kroppar eller är direkt giftiga.
2. Åtgärder som berör barn och unga.
3. Åtgärder för kommunkoncernens egna verksamheter ("Städa framför egen dörr")

Kemikalieinspektionen delar in farliga ämnen utifrån deras egenskaper i två nivåer – utfasningsämnen och prioriterade riskminskningsämnen. Kemikalieplanen bygger på samma principer och har i dagsläget inte fastställt vilka specifika ämnen som ska fasas ut, utöver gällande lagkrav. Ett stort arbete behövs först med att inventera kemikalier på arbetsplatser och i verksamheten och parallellt med det identifiera vilka produktgrupper som behöver prioriteras i upphandlingar och ställas krav på. Det är också viktigt att utveckla ett system för uppföljning av att kraven följs.

Strategiskt viktiga områden

För att nå det långsiktiga målet om ett giftfritt Eskilstuna ska dessa tio strategier följas:

1. Organisera kemikaliearbetet och tillsätta resurser
2. Utbilda och skapa medvetenhet hos anställda och förtroendevalda
3. Inventera, dokumentera och fasa ut/byt ut kemiska produkter i den kommunala verksamheten
4. Ställa miljökrav i upphandling och göra inköp enligt avtal
5. Minska farliga ämnen i förskola och skola
6. Minska farliga kemiska ämnen i byggnader och utemiljö
7. Minska farliga kemiska ämnen genom städning och hygien
8. Öka kunskap hos kommuninvånare och brukare
9. Utveckla tillsynen

10. Öka samverkan

Organisera kemikaliearbetet och tillsätta resurser

En tydlig organisation behöver skapas, ansvariga behöver utses och extra resurser behöver skjutas till för att få ett strukturerat och systematiskt kemikaliearbete.

Övergripande kemikaliesamordnare med ansvar för att leda en kemikaliegrupp, samordna, stötta, säkerställa utbildning, ta fram kommunövergripande kemikalierutiner, utveckla uppföljningen, skapa expertstöd samt delta i nätverk och omvärldsbevakning.

Kemikaliesamordnare: Varje förvaltning och bolag, som berörs av de prioriterade åtgärderna, ska skapa en lämplig organisation och utse en samordnare, med uppgift att ansvara för verkställighet av kemikalieplanen i den egna verksamheten, t.ex. inköp, inventering, riskbedömning samt efterlevnad av kemikalieplanen lokalt. I vissa förvaltningar och bolag kan det även vara lämpligt med *kemikalieombud* som stöttar det operativa arbetet, t.ex. att köpa in kemikalier samt ansvara för förråd och inventeringar.

Kemikaliegrupp: Den övergripande kemikaliesamordnaren ska regelbundet kalla kemikaliesamordnare och experter inom t.ex. kemikaliefrågor, miljö, arbetsmiljö samt upphandling till möten för att samordna arbetet.

Kemikaliegruppen ska utreda behov av kemikaliehanteringssystem för kommunkoncernens bolag och förvaltningar. Syftet är att få en helhetsbild och kunna följa kommunkoncernens minskning av användningen av utfasnings- och riskminskningsämnen.

Expertstöd till upphandling behövs för att kunna ställa och följa upp relevanta krav.

Utbilda och skapa medvetenhet hos anställda och förtroendevalda

- Förvaltningar och bolag ska i samråd med övergripande kemikaliesamordnare informera berörd personal på respektive

förvaltning/bolag om kommunens kemikalieplan samt vad den innebär.

- Övergripande kemikaliesamordnare ska identifiera målgrupper och kompetenskrav för olika roller samt ta fram riktade utbildningar för olika roller, t.ex. bygg, upphandling, politiker, städpersonal, kemikaliesamordnare, kemikalieombud, intendent, fastighetsförvaltare, fastighetsskötare, beställare (av arbete), användare av produkter, personalansvariga, vårdpersonal etc.

Inventera, dokumentera och fasa ut/byta ut kemiska produkter i den kommunala verksamheten

Samtliga förvaltningar och berörda bolag ska

- Inventera vilka kemiska produkter som finns och används i den egna verksamheten.

Förvaltningar och berörda bolag ska med stöd av övergripande kemikaliesamordnare

- Dokumentera alla klassificerade kemiska produkter och deras innehåll av eventuellt farliga kemiska ämnen.
- Ta fram utfasningsplan samt plan för substitution.

Kemikaliegruppen ska därefter följa upp olika nyckeltal, exempelvis antalet produkter med PRIO-ämnen (PRIO är ett verktyg framtaget av Kemikalieinspektionen, som innehåller prioriterade utfasningsämnen och riskminskningsämnen, och fungerar som en guide för att ta fram beslutsunderlag.)

Energi och miljö ska dessutom arbeta löpande med uppströmsåtgärder, det vill säga så nära utsläppskällorna som möjligt, för farliga ämnen, t.ex. genom mätning av tungmetaller i reningsverket.

Ställa miljökrav i upphandling och göra inköp enligt avtal

Övergripande kemikaliesamordnare ska i samråd med upphandlingsenheten

- Besluta om ambitionsnivå (baskrav, avancerad respektive spjutspets) för upphandling inom respektive produktgruppsstrategi. Hänsyn måste tas till vad som ska handlas upp och inom vilken bransch.
- Identifiera vilka krav som ska ställas i respektive produktgrupp och avtal. Utveckla system för uppföljning av att kraven följs.

- Ta fram inköpsråd till inköpsansvariga från förskoleverksamheten baserat på Kemikalieinspektionens råd och andra kommuner (t.ex. Sundbyberg).
- Ta fram lista på ämnen som inte får ingå i produkter och tjänster som köps in till kommunens verksamhet.

Upphandlingsenheten ska

- Mät avtalstrohet för att minska köp utanför avtal och följ upp på ledningsnivå.
- Skapa förutsättningar för att det ska vara lätt att köpa miljöanpassade och kravställda produkter genom E-handel. E-handel (elektroniskt beställnings- och fakturasystem) är ett sätt att styra inköpsprocessen mot ytterligare ökad ramavtalstrohet. I ett elektroniskt beställningssystem speglas avtalade produkter på produktnivå. Följden blir bl.a. att det blir lättare för beställaren att göra korrekta avrop på miljöanpassade och kravställda produkter.

Minska farliga kemikalier i förskola och skola

- Ansvarig person på barn- och utbildningsförvaltningen ska tillsammans med övergripande kemikaliesamordnaren inventera och ta fram checklistor på vad som ska rensas bort, exempelvis vinylhandskar, gamla skumgummimadrasser, leksaker med PVC, ”icke-leksaker” såsom skinnhandväskor, gammal elektronik etc.
- Barn- och utbildningsförvaltningen ska se över kemikalieinnehav och rutiner samt hanteringen kring undervisning.

Minska farliga kemikalier i byggnader och utemiljö

Kommunfastigheter ska ansvara för följande.

- Fortsätta att använda sunda material vid ny- och ombyggnation, renovering och reparation av byggnader samt utemiljö. Sträva mot att dokumentera vilka byggnadsmaterial som används.
- Fortsätta att fasa ut hälso- eller miljöfarliga material i befintliga byggnader (PCB, asbest etc.) i samband med renovering och ombyggnation.
- Kommunfastighet, kultur- och fritidsförvaltningen och stadsbyggnadsförvaltningen ska tillsammans med övergripande kemikaliesamordnare inventera och undersöka eventuella risker med konstgräsplaner, fallskyddsunderlag etc. i barns idrotts- och lekmiljö samt risk för spridning av kemikalier, t.ex. mikroplaster till dagvatten och närmiljön.

Minska farliga kemikalier genom städning och hygien

- Kommunfastigheter ska förtydliga städrutiner och gränssnitt mellan städpersonal och verksamhet (annan personal).
- Barn- och utbildningsförvaltningen ska i samverkan med Kommunfastighet kartlägga hur många personer som vistas i verksamhetslokalerna med utgångspunkt från ventilationsunderlag (OVK-protokoll etc.), särskilt där det vistas barn och unga.
- Kemikaliegruppen ska utreda om förbud ska införas för inköp av hygienprodukter som innehåller mikroplaster inom kommunens verksamhet.
- Kemikaliegruppen ska se över arbetsmetoder utan eller med färre/bättre kemikalier.

Öka kunskap hos kommuninvånare och brukare

Övergripande kemikaliesamordnaren

- Ta fram broschyr (eller motsvarande) om kommunens arbete för "Giftfri miljö".
- Informera på kommunens hemsida och sociala medier om hur man kan minska risken för farliga vardagskemikalier.
- Informationskampanj med företag som målgrupp.

Barn- och utbildningsförvaltningen ska

- Informera föräldrar och anhöriga till barn och unga om kommunens arbete för "Giftfri miljö".
- Informera berörd personal på privata förskolorna om kommunens arbete för "Giftfri miljö".
- Integrera kemikaliefrågan och arbetet för "Giftfri miljö" i den pedagogiska verksamheten, samt uppmuntra till Grön flagg (Håll Sverige Rent).

Energi och miljö ska i samråd med övergripande kemikaliesamordnaren upplysa kommuninvånare och brukare om hur farligt avfall ska omhändertas, inklusive läkemedelsrester.

Utveckla tillsynen

Miljö- och räddningstjänstförvaltningen ska

- Utveckla den förebyggande informationen om kemikalier för tillsynspliktiga organisationer.

Ökad samverkan

Övergripande kemikaliesamordnaren ska delta i Kemikalieinspektionens och SKL's kommunnätverk för giftfri vardag samt samverka med landstinget kring läkemedelsrester.

Gällande lagstiftning och annan rättslig prövning

Frågan om kemikalier är i många fall reglerad på EU-nivå, medan Miljöbalken utgör grunden för den svenska lagstiftningen.

Därutöver finns det en rad speciallagstiftningar, såsom t.ex. livsmedelslagstiftningen och läkemedelslagstiftningen.

Förhållande till redan fattade politiska beslut

Strategisk inriktning

I strategisk inriktning 2016-2019 är ekologisk uthållighet ett av fem prioriterade strategiska mål.

Miljöpolicy

Miljöpolicy för Eskilstuna kommunkoncern säger bland annat att kommunen ska minska och förebygga utsläpp av miljöskadliga ämnen och ha miljöfrågor som en central utgångspunkt vid upphandling och inköp.

Riktlinjer för upphandling och inköp i Eskilstuna kommun

Målet för upphandlingsverksamheten är bland annat att främja hållbar utveckling och bidra till miljömål och goda levnadsförhållanden skapas för nuvarande och kommande generationer. Kommunen ska i upphandling och inköp ta miljöhänsyn bland annat genom att handla med leverantörer som bedriver ett aktivt miljöarbete, ställa miljökrav på varor, tjänster och entreprenader i upphandling, prioritera miljöanpassade varor, tjänster och entreprenader vid inköp och på så sätt stimulera produktion och konsumtion som påverkar miljön så lite som möjligt. I dessa riktlinjer redogörs närmare för hur miljöhänsyn i upphandling ska tas när det gäller kommunens krav på leverantörer, kommunens krav på produkter samt hälsoaspekter.

Ett av syftena med kemikalieplanen är att fungera som ett stöd vid upphandling.

Översiktsplan

Översiktsplanen syftar bland annat till att planera användningen av kommunens mark, vatten och bebyggelse med mera. Kemikalieplanen har främst fokus på kommunkoncernens egen kemikaliehantering, vilket totalt sett minskar kemikalier i samhället.

Avfallsplan

Avfallsplanen behandlar bland annat farligt avfall. Uppkomsten av farligt avfall ska minska, främst genom minskat inköp av miljöfarliga kemikalier och produkter. Farligt avfall som uppkommer i Eskilstuna kommun ska sorteras ut och omhändertas på ett miljöriktigt sätt.

Handlingsplan för förorenade områden

I avgränsningen för kemikalieplanen ingår inte förorenade områden.

Naturvårdsplan

I naturvårdsplanen sägs att den biologiska mångfalden gynnas av att man inte använder kemiska bekämpningsmedel, särskilt gäller detta insekticider. En allmän strävan att minska användning och spridning av artificiellt framställda kemikalier har stöd i Miljöbalken. Grönplanen, som kommer att ersätta naturvårdsplanen, är främst en markstrategisk plan och kommer troligen inte att beröra kemikalier.

Vattenplan

Vattenplanen behandlar bland annat spridning av kemikalier via VA-systemet till Eskilstunaån. En åtgärd i vattenplanen är att kartlägga och utreda möjliga åtgärder för att minska spridningen. En informationskampanj till hushåll och företag ska genomföras med syfte att begränsa utsläppen och förbättra vattenkvaliteten i Eskilstunaån.

Handlingsplan för folkhälsa

Behandlar i dagsläget inte kemikaliefrågorna.

Risk- och sårbarhetsanalys

Behandlar i dagsläget inte kemikaliefrågorna.